

Svezak 22 Starohrvatske prosvjete, najvećim dijelom posvećen predromaničkoj crkvi Sv. Spasa na vrelu Cetine, bogat je priložima vodećih proučavatelja hrvatske povijesne, kulturne i umjetničke baštine ranosrednjovjekovnog doba. Time su ujedno najavljene mogućnosti sustavne, monografske obrade drugih značajnih lokaliteta hrvatske umjetničke baštine.

Lovorka ČORALIĆ

Lovorka ČORALIĆ: Put, putnici, putovanja: ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama (Zagreb: AGM, 1997.) 289 str.

U našim se knjižarama pojavila prva knjiga mlade znanstvenice Lovorke Čoralić, u izdanju izdavačke kuće AGM iz Zagreba. Ovo djelo s naslovom *Put, putnici, putovanja: ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama*, prerada je autoričina magistarskog rada nastalog u sklopu projekta »Hrvatsko društvo od 15. do 18. stoljeća«, pod vodstvom prof. dr. Nenada Moačanina.

Važno je istaknuti da autorica interdisciplinarno pristupa problemu cestovnih komunikacija u hrvatskom srednjovjekovlju te kritički koristi dosadašnje rezultate različitih povijesnih (i nehistoriografskih) disciplina. Vlastite zaključke donosi na temelju rada na raznorodnoj, dosad objavljenoj, izvornoj građi te na temelju dotadašnjih znanstvenih spoznaja o cestovnoj komunikaciji na hrvatskom prostoru donosi cjelovit pregled ove problematike. Potrebno je naglasiti i autoričin pristup ovom pitanju: ona usmjerava svoje zanimanje prema malom čovjeku, tj. razmatra komunikacije proučavajući njihovu uporabnost i svrhovitost u svakodnevnom životu tadašnjih ljudi. Već i sam naslov uvodnog poglavlja, *Putovi – svevremenska pozornica života* (9–13), jasno nam govori o takvom autoričinu pristupu. Također je potrebno naznačiti da ovo djelo obuhvaća dugo razdoblje: od ranog srednjeg vijeka sve do 16. stoljeća.

Tekst je podijeljen na 12 poglavlja, a u svakome od njih autorica pristupa problematici s različitih gledišta. U prvom poglavlju, *Izvori i historiografija* (15–50), autorica donosi iscrpan kritički pregled dosadašnjih dostignuća o problematici cestovnih komunikacija na srednjovjekovnom hrvatskom prostoru. Nadalje, ona pokušava klasificirati raznolike pojmove koji se u izvorima koriste za ceste i putove (*via, strada, ruga* ...). No, ne zaustavlja se samo na proučavanju magistralnih pravaca (trgovačkih, vojnih ili hodočasničkih), nego pokušava sagledati svu slojevitost značenja putova, cesta i ulica, te širi svoje istraživanje i na gradske ulice i prigradske putove, promatrajući ih kroz obzor gradskih statuta i ostalih srodnih zakonika (61–76). Sa statuta, kao pokušaja idealne organizacije gradskog života, autorica prelazi na konkretne slučajeve-događaje na putovima i gradskim ulicama, zabilježene u notarskim spisima (77–91). Tu autorica donosi i različite primjere pljački i razbojstava drumskih razbojnika, prisvajanja prostora javnih cesta, uličnih svađa, ali isto tako opise procesija i sličnih javnih svetkovina.

Potom slijedi niz poglavlja u kojima autorica analizira pojedine tipove cestovnih komunikacija. Tako tu nalazimo cestovne smjerove stranih i domaćih vojnih pohoda, koji su većim dijelom slijedili trase starih rimskih putova ili su pak išli riječnim dolinama i preko planinskih prijevoja (93–102). Potom, tu su i različiti poslanički i vladarski itinerari

(103–117), koji su varirali o godišnjim dobima i trenutačnim situacijama na terenu, a i sam povod poslanstva mogao je odlučivati o trasi kretanja. Posebno poglavlje posvećeno je i glasničkoj službi (119–127), a korijeni ove službe sežu sve do starog vijeka. Upravo primjeri vezani uz ove rute pismonoša iznova ukazuju da srednji vijek nije bio toliko »mračno« doba autarkičnih zajednica u povijesti ljudskog društva nego je, naprotiv, i tada postojala vrlo učestala komunikacija između pojedinih središta, što je napose vrijedilo za Dubrovačku Republiku. Ta učestalost komunikacije između udaljenih područja može se također iščitati i promatranjem trgovačkih veza i pravaca te njihovih mijena u svezi s političkim i drugim aktualnostima, što je autorica također iscrpno izložila (129–140). Uz trgovinu, obrađene su i carine kao posebno važni punktovi svakog trgovačkog putovanja, a prema kojima se može rekonstruirati mreža cestovnih komunikacija (141–152). Nužno povezana s višednevnim putovanjima bila su i konačišta, gdje se trgovac, glasnik, hodočasnik ili jednostavno putnik-namjernik mogao okrijepiti. Poglavlje *Konačišta i pretovarilišta* (153–158) daje nam uvid u mrežu konačišta, hanova, karavansaraja i sličnih ustanova što su nicalle uz cestovne komunikacijske pravce srednjovjekovnih hrvatskih zemalja. Vrlo je zanimljivo primijetiti da autorica također obrađuje i način putovanja te sredstva kojima se putovalo (konj, magarac, kola, pješice ...), a pristupila im je na zanimljiv način promatrajući onovremena likovna djela i prikaze putnika na njima (159–168). Posljednje poglavlje opisuje objekte i znakove na putovima (169–172), tj. orijentire kojima su se služili onodobni putnici.

Donoseći mnoštvo primjera kao ilustraciju i potkrjepu svojih teza, autorica stvara plastičnu sliku svijeta putovanja i cesta u hrvatskom srednjovjekovlju. Tu je i velik broj slikovnih priloga (fotografije, faksimili dokumenata, crteži) koji dopunjuju tekst i obogaćuju čitateljev doživljaj. Napose treba naglasiti izuzetnu vrijednost kartografskih priloga ovome izdanju (201–248) u izvedbi Ivana Jurkovića. To je uistinu vrijedna dopuna teksta Lovorke Čoralić: na nekoliko karata zgusnuto je i jasno doneseno naše znanje i stupanj istraženosti hrvatskog srednjovjekovnog cestovnog komuniciranja. Na kraju još treba dodati da je ovo izdanje popraćeno i ostalim znanstvenim aparatom: bilješkama i kazalima (249–289), što čitatelju olakšava pretraživanje teksta i kontrolu autoričinih zaključaka. Čitatelj u knjizi također može naći i vrlo detaljan popis literature i izvora (175–198), što mu omogućuje daljnje produbljivanje spoznaja čitanjem referentne literature.

Gordan RAVANČIĆ

Ante GULIN, **Hrvatska crkvena srednjovjekovna sfragistika**, Golden marketing, Zagreb, 1998., 471 str.

Knjiga Ante Gulina nastala je kao rezultat dugogodišnjeg bavljenja problematikom crkvene sfragistike, tj. znanosti o pečatima. Dvadesetogodišnja istraživanja u malim, župnim, ili važnijim, središnjim, komunalnim i gradskim arhivima diljem Hrvatske, te u arhivima u Beču i Budimpešti, pretočena su ovdje u sintezu povijesti pečata hrvatskih kaptola, nadbiskupa i biskupa, samostana, opata, kanonika, generalnih vikara, provincijala i drugih pravnih osoba iz razdoblja srednjeg vijeka.